

Semínka

Pestrost a pravda

Erazim Kohák

Erazim Kohák

profesor, filozof, vysokoškolský učitel a ekologický aktivista

Narodil se roku 1933 v Praze. Ve čtrnácti letech opustil s rodiči vlast a v exilu strávil dlouhých dvaadvacet let.

Bylo pro něj zcela samozřejmé, že se po zhroucení totality se svou americkou ženou do vlasti vrátil. Celý svůj život chápal jako přípravu na tento návrat, i když bylo období, kdy si udržoval češtinu hlavně Biblí kralickou (a na jeho vyjadřování je to dosud znát). Je příznačné, i když stěží uvěřitelné, že toto zakotvení si fixoval už v jinošském věku v rodině vězněných odbojářů (otec zatčen Němci 1941, matka 1944), v krátkém období od osvobození 1945 do nuceného odchodu rodiny do exilu, kde je čekalo zprvu půldruhého roku v uprchlickém táboře. Na doktora filozofie Kohák promoval jako stipendista na jedné z nejlepších univerzit USA, Yale University ve státu Connecticut roku 1958, v pětadvaceti; svou první filozofickou práci vydal o rok později. Teprve jako docent v Bostonu se dostal ke studiu Komenského, Masaryka (mj. přeložil do angličtiny Masarykovu Otázku sociální), Rádlu a Patočky.

Získává vážnost jako osobnost, obohacující americkou kulturu, aniž by ztrácel své české kořeny. Poté co nedlouho po sovětské okupaci mohl poprvé a naposled mezi rokem 1948 a 1990 navštívit Prahu, zintenzivňuje při rozsáhlé autorské činnosti v angličtině a při plném pedagogickém úvazku na Bostonské univerzitě svou činnost ve prospěch české budoucnosti. U Škvoreckých vydává

společně s Hedou Kovályovou knihu Na vlastní kůži, na které si brousí češtinu, krátce po tom studii Národ v nás, pašované do vlasti jako malinké knížečky, které bylo třeba luštit lupou. Na Svobodné Evropě pravidelně vysílá své úvahy (posléze vydané jako Dopisy přes oceán ve SPN) a anglicky vydává rozsáhlou studii o Janu Patočkovi s vlastními překlady jeho textů.

Dál už ho česká veřejnost zná. Kohák žil po čtyři roky všestranně vyčerpávajícím životem, když přednášel střídavě jeden semestr na Karlově univerzitě v Praze, druhý na Bostonské univerzitě v americkém státě Massachusetts. Tato nadlouho neudržitelná situace mu poskytla jedinečnou možnost stále bezprostřední konfrontace dvou příkrě odlišných sociálních prostředí a zároveň s kritickým nadhledem vůči oběma i příležitost přispívat k vzájemnému "opylování" duchovními podněty vzdálených zemí. To se také odráží v klíčových filosofických spisech Erazima Koháka, vydaných v češtině - Jan Patočka: Filosofický životopis (H+H, Praha, 1992), Člověk, dobro a zlo: O smyslu života v zrcadle dějin (Ježek, Praha, 1993) a Průvodce po demokracii: Vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu (SLON, Praha, 1997)

Nyní žije Erazim Kohák v Praze, bydlí na panelákovém sídlišti.

převzato z doslovu I. Míchala ke Kohákově knize Zelená svatozář (SLON, Praha, 1998)

Pestrost a pravda

Je dávným zvykem farizejů a zákoníků, že o radostné zvěsti se sluší hovořit s vážností až pochmurnou. Jenže dnes jsme se sešli, sestry a bratři mezi sebou, na Sjezdu (nejen) evangelické mládeže a o mládeži čteme v knize Kazatel 11, 9 „Raduj se, jinochu, ze svého mládí... a jdi si cestami svého srdce“, a tak začnu trochu jinak.

Jak tak jdu cestami srdce svého po vlastech českých, začínám se doslýchat, že prý na nás jde hrozitánský obr. Někde mu říkají postmodernismus, jinde pluralita, jinde pochybnost, jinde jen zasyknou „sekty“, avšak těžko se bráním dojmu, že ta pochmurná vážnost má kořen v něčem docela jiném. V programu jsem se dočetl, že se mám zabývat problémy soužití odlišných kultur. Zřejmě ten problém je soužití. Kdyby tak na nás táhli třeba křížáci jako v písni 182, měli bychom pro strach uděláno. Pokud své rozpory řešíme cepy a palcáty, nemusíme pochybovat, nemusíme se bát. Všechno je jasné. Pravda je jen jedna, ta, za kterou bojujeme. Pokud by si nárok na pravdu dělalo lidí víc, budeme se prostě

bít po hlavách, až jeden bude mít pravdu a ti ostatní roztráštěné lebky. To přece je odedávna to lákavé na válkách! Lidé netáhnou do válek, aby prosadili svou pravdu, nýbrž aby umlčeli vlastní pochyby. Vadí jim ty druhé pravdy, které tu jejich zpochybňují. Ve válce pochyby odpadají. Otázkou není, co je pravda, jen jak tu naši pravdu prosadit.

Daleko obtížnější to je, když umlkne válečná vřava a v nečekaném klidu zaslechneme tichý hlas, který naznačuje, že třeba je všechno jinak. Když takovou nehoráznost uslyší ostřílení válečníci, hned by zas táhli do boje - jenže ono už se nebojuje. Ti druzí již nejsou nepřátelé, které bychom mohli umlčet cepem, palcátem nebo obviněním z ideologické úchyvky. Te to jsou naši spoluobčané, se stejnou svobodou slova a se stejným právem na vyslyšení jako my, pravověrní - a všechno se jim jeví jinak. Jsou mezi nimi katolíci a mormoni, buddhisté a husité, židé a humanisté a hrůza hrůzoucí, třeba jehovisté! Pokud věříme ve svou pravdu, jak je můžeme nechat hlásat takové bludy? A naopak, jestliže jim dáme slovo a poznáme celou kropenatou pestrost božího světa, jak můžeme dál věřit, že ta naše osobní pravda, pro kterou jsme

tolik obětovali, není jen naše zvláštnost, nýbrž ta jediná, svatosvatá pravda? Čí že ten náš Bůh je ten jediný pravý mezi všemi božstvy, co jich lidstvo vzývá? Ne, ve válečné vřavě, horké či studené, je to snadné. Pochybnosti vyvstávají v míru, v soužití kultur.

Totíž opravdu, pravda se zdá být neproblematická jen v tradiční, uzavřené a stabilní společnosti. Idylicky popisují takovou neměnnou pohodu Svatopluk Čech v Lešetínském kováři, Karel Rais v Zapadlých vlastencích nebo Božena Němcová v Babičce. Je to svět za clonou šípkových růží, kde život plyne svým odvěkým rytmem, kde se nic nemění a kde nikdo nezapochybuje, co je dobré a správné. Pravda je prostě to, co tu všichni odedávna věřili. Sousedé v družném hovoru ve stínu lípy o tom nezapochybují, protože je nic jiného ani nenapadne. Jsme přece všichni zdejší!

Avšak co když v Lešetíně cizáci založí továrnu? Najednou nic není samozřejmé. Naši důvěrně známou pravdu ohrožuje různorodost. Pravdu nezapochybují jen cizinci, tajní luterští kazatelé s berlínskými kan-

cionály, zahraniční rozvědky, rozhlasové stanice, případně sekretáři či jiní ideologičtí diverzanti. Tomu by rádi věřili všichni zastánci víry pravé. Jenže takovou strnulou pravdu zpochybňuje každá změna, všecken pohyb, mnohotvárnost, otevřenost, růst. Pravdu zpochybňuje život sám, protože život je děj, ne stav. Život je změna a pestrost, ne zmrazená neměnná stálost. Říkáváme, že pravda je věčná a neměnná. Jenže to právě život není. Není to ani naše víra. Na církevních dějinách je nejzajímavější, jak se ta naše věčná pravda, pro kterou jsme se tolikrát vylučovali a vraždili, znovu a znovu mění s tokem života. Odtud ta otázka: Je proměnlivý život slučitelný s nějakou věčnou pravdou?

Všimněte si, že i náš Pán volá k životu a k otevřenosti. Ježíš otevírá dlouho uzavřená okna své víry. Znovu a znovu opakuje ono „slyšeli jste, že bylo řečeno otcům... Já však pravím vám...“ třeba u Matouše 5, 21 - 26. Podle Marka 7, 24 se odebírá „do končin týrských“. Apoštol Pavel zvěstuje víru v pohanském světě - a vysluhuje si tím nepřítel vystrašených židovských souvěrců i křesťanských bratří. Celými dějinami se táhne spor mezi otevřeností a bezpečím,

prorokem a knězem, mezi pestrostí a pravdou - a s ním i naše otázka: Je možné uznat kropenatou pestrost světa a přesto se držet pravdy?

Aby nedošlo k nedorozumění, dovolte mi malý excursus. Je jistě možné vyloučit prostou lež. Jsou věci, o nichž můžeme říci prostě, že tak tomu není. Na Bílé hoře neztvrdili stavovští. O peníze v životě nejde až na prvním místě. Tak tomu prostě není. Jenže co dál? Ztvrdil na Bílé hoře cizí dobyvatel a podrobil zemi třem stoletím temna? Či vypudil legitimní vladař českých zemí falckého uzurpátora a zachránil zemi před kacírstvím? Jakmile již nejde jen o to, co bylo, nýbrž o to, co to znamená, na místo jednoznačnosti nastupuje mnohotvárnost. Záleží nám právě na významu, ne jen na faktech. A tak se nevyhneme otázce: je možné věřit na pravdu, když těch pravd je tolik?

Začneme předběžným pracovním určením: co vlastně je to, ta „pravda“? Či přesněji, ne, co to je, nýbrž jen jak toto slovo obvykle užíváme. Nad tím se obvykle ani nepozastavíme. Připadá nám tak naprosto samozřejmé, že pravda prostě je, jak tomu opravdu je,

či podle Luipolda von Ranke, *wie es eigentlich gewesen*. Formálně bychom řekli, že „pravda“ označuje tu vlastnost výroku, že podává adekvátní popis určité skutečnosti. Výrok, že pes má čtyři nohy, je pravdivý, pokud tomu skutečně je tak, že živočišný rod canis se vyznačuje čtyřnohostí. Podobně výrok, že člověk má nesmrtelnou duši, by byl pravdivý potud, pokud by se druh homo sapiens opravdu vyznačoval orgánem, který by odpovídal tomuto popisu. Byla by to vlastně čistě faktická otázka: má člověk nesmrtelnou duši, nebo ne? Jen jedno by mohlo být pravda. Pokud s naprostou samozřejmostí chápeme pravdu jako soubor vět, které adekvátně popisují určitou jednoznačnou skutečnost, pak pravda může opravdu být jen jedna. Pestrost přestává být radostí a stává se starostí. Co s tou pluralitou pravd?

Pokud v nás doznívají ozvuky bojů za pravdu, rodí se v prostředí mírové plurality tři běžné přístupy k pravdě. Ten první je vlastně pokračováním bojových postojů. Podle toho může být mnoho názorů, avšak je jen jedna pravda - a tou je to, v co věříme my. Vše ostatní je blud a blábol, jen naše učení je pravda. To je přístup, který bychom mohli

označit jako fundamentalistický či sektářský, ač to je problematické označení. Slovo „sekta“ nabylo v posledních letech nádech čehosi tajemného, hrozivého, až podvratného. Neseme v podvědomí přes čtyřicet let režimu, který za každou růzností hledal „ideologickou diverzi“. Podstatně to usnadňovalo život. Nemuseli jsme hledat důvody našich selhání. Mohli jsme je svést na diverzní centra. Když po kolektivizaci půdy selhala úroda brambor, bylo vysvětlení nasnadě: diverzanti rozprášili po polích mandelinku bramborovou. Dnes se „zahraniční diverzní centra“ nekonají, avšak k selháním dochází dál. Tajemné „sekty“ jsou vítanou náhražkou, zvlášť pokud tu a tam proběhne novinami zpráva o nějaké patologické skupince duševně poškozených, která představám našeho stihomamu zdánlivě dodá věrohodnosti.

Jenže ono to tak docela není. Jistě, vyskytují se i patologické bojůvky a kulty, které se stávají útočištěm lidí na pokraji psychózy, avšak náboženské sekty naší každodennosti jsou něco jiného. V náboženském smyslu jsou „sekta“ prostě lidé oddělení, či slovy Písma, „lid zvláštní“. Když Bůh v 5. knize Mojžíšově 7, 6 vyzývá Izrael, aby mu byl „lidem zvláštním“, vyzývá

jej, aby byl sektou. Sektou byli Židé v římském světě, sektou byli křesťané uvnitř židovství, velmi výrazně byli sektou ve svých počátcích Čeští bratři. Dnes označujeme jako sekty církve, které se z křesťanského společenství výrazně vydělují: Svědky Jehovovy, Svaté posledních dnů či Mormony, Společenství přátel neboli Quakery. To však nejsou žádná kultická spiknutí. Dobře je znám. Několik let jsem měl spolubydlícího Jehovistu, kolegu Mormona a přítele Quakera, se kterým jsem občas chodíval na quakerské pobožnosti. Vážím si jich pro jejich mravní opravdovost, osobní čestnost a čistotu, obětavost a dobrou vůli v sobeckém světě. Slyšel jsem o nich nejhrůznější pomlavy, podobné tomu, co se šeptalo o prvotních křesťanech, avšak moje zkušenost byla, že neunášejí děti z dobrých rodin, nýbrž že poskytují útočiště trosečnickům z rozpadajících se rodin - a to je něco jiného. To zpochybňuje nás: proč se naše rodiny rozpadají? Proč nenacházejí zoufalí a opuštění útočiště mezi námi?

Totíž co mají „sekty“ společného, je ona citlivost ke vší hrůze a prohnílosti světa, která výrazně vyvstává jak v evangeliích, tak v Pavlových epištolách. My

jsme si zvykli nevidět všechno to utrpení kolem nás. Je nám ve světě dobře. Avšak jsou i lidé, ve kterých se probouzí novozákonní citlivost a z té vyrůstá odmítnutí života „ve světě“, zcela podle Jakuba 4, 4: „Kdo chce být přítelem světa, stává se nepřítelem Božím.“ Podobně jako první křesťané a ranná Jednota bratrská, sekty se vzdávají světa a stahují se do očekávání království Božího. Vytvářejí pro sebe úzkostlivě uzavřené enklávy, ze kterých se snaží vyloučit hnilobu a hrůzu světa. Svatých obcování uvnitř jejich společenství má nahradit obcování světské, jediná pravda tohoto společenství má nahradit mnohohlasnou vřavu světa. Porovnejte ticho na quakerské pobožnosti či mormonské zamýšlení s televizní reklamou. Proti pestrosti a zrůdnosti světa se tu staví jednota jediné pravdy. Sektářský přístup řeší protiklad pestrosti a pravdy tím, že pestrost vylučuje a uzavírá se do vozové hradby své pravověrnosti.

To pokušení pravověrnosti ostatně známe i v naší církvi. Odolával mu již náš poslední biskup, Jan Amos Komenský. Jeho zbožnost byla výrazně eku-
menická. Vysloužilo mu to nedůvěru jak katolíků,

tak augsburských a stejně tak helvetských bratří. Ne, že by zpochybňoval to či ono vyznání. Jen byl ochoten přát pravdy i těm druhým - a to samo provokovalo. Pravda přece může být jen jedna. Ostatně i naše novodobá církve dostala pestrost do vínku. Vznikla sloučením evangelických církví augsburského a helvetského vyznání, i když pan farář Karafiát to odmítl vzít na vědomí. Náš zpěvník dosud uvádí bratrský, helvetský, augsburský a eku-
menický bohoslužební obřad. V našem každodenním církevním životě však tato pestrost příliš znát není. Že by pro nás byla příliš náročná? Že by i nás přece jen lákalo to útočiště v jednoznačné pravověrnosti?

Je to útočiště zcela pochopitelné, a možná tváří v tvář všem hrůzám světa nejednou i potřebné. Jsou chvíle, kdy svět člověka prostě přemáhá, a lidé se zoufale potřebují na chvíli ukryt, hledat posilu a obnovu v uzavřeném bezpečí víry. Otevřenost je veliký dar - a také luxus. V údobí protivenství církev obvykle přežívá v sevření pravověrnosti. V křesťanské tradici této potřebě sloužily kláštery a náboženské řády, v reformované tradici biblický fundamentalismus a pietismus. Jenže co může být potřebným

a posilujícím útočištěm, nebývá vhodným návodem ke křesťanskému životu.

Na pravověrnosti lpěli farizeové a zákoníci. Ježíš nám káže, abychom se milovali, ne abychom se kádrovali. Za neomylnost jedné pravdy se platí příliš vysoká cena. V Kalvínově Ženevě k ní patřili donašeči a domovní důvěrníci, v katolické církvi Inkvisice. Ti, kdo se uzavírají před světem a naslouchají jen sami sobě, se stále utvrzují ve svých názorech, až k plné fanatizaci. Tak vznikají fanatické kulty i politické strany, jako by se bez dialogu odlišných z pravdy stávalo dogma. Různost je v lidském životě příliš hluboce zakořeněná. Vytvořit enklávu prostou pochybností, prostou rozporů, je možné jen za cenu potlačení různosti - a ani to nestačí. Pravověrní nejprve potlačují, pak vylučují, pak se stahují do stále menších celků. Ty celky, uzavřené pochybnostem zvenčí, se pak vzájemně utvrzují ve víře, radikalizují se, až se z lidu zvláštního stane „sekta“ v dnešním smyslu fanatického kultu, schopná zabít druhé či sebe ve jménu své víry.

Postupný rozpad habsburského mocnářství poskytuje názorný příklad. Palacký o Rakousku řekl, že kdyby ho nebylo, museli bychom je vytvořit. Jenže Rakousko bylo možné a záhodné jen jako záštita soužití v různosti. Když jeho národy začaly prosazovat své zvláštnosti, nutně se rozpadlo, nejprve na Rakousko-Uhersko, pak na půl tuctu nástupnických států. Československo následovalo jeho vývoj. I to se rozpadlo, nejprve na Českou a Slovenskou Federativní Republiku, pak na dvě republiky. Jenže ani tím jsme nedosáhli jednodušnosti. Budeme muset vylučovat a potlačovat dál, pokud se nevzdáme sektářské naděje na jednu výlučnou pravdu. Pestrost, různorodost patří neodvolatelně k světu, jak jej Bůh stvořil.

Jak ale sloučit neredukovatelnou pestrost světa s tou kýženou jistotou pravdy? Je tu i druhá strategie, kterou jsme tradičně označovali jako „liberální“. Proti liberalismu brojili z jedné strany naši fundamentalisté, tvrdí zastánci jedné pravdy, i Masaryk, ač z úplně jiné strany, o které se dočtete v jeho Janu Husovi. Přesto náboženský liberalismus v našem století nepředstavoval jen laodicejskou vlažnost, jak

se domnívali fanatici a fundamentalisté všech ražení. Představoval i pokus o zachování jednoty víry v tom základním tím, že přijmeme širokou různorodost ve všem nepodstatném.

Totíž s rozvojem pohybu, cestování i obchodování v devatenáctém století dolehla pestrost i na křesťany, dosud rozdělené na homogenní celky podle zásady cuius regio, eius religio. Podobně jako kdysi ve starém Římě, tak i v novodobé Evropě po konci náboženských válek vznikl problém pestrosti a pravdy. Někteří křesťané se pokoušeli sloučit mnohotvárnost pestrosti s jednotou pravdy tím, že rozlišili mezi tím, co je na víře zásadní - katolíci říkají de fide - a co je okrajové. Prosazovali zásadu, že mezi křesťany může být různost ve věcech okrajových, pokud udržíme jednotu ve věcech zásadních.

V určitém smyslu je to lákavý přístup. Uchylovala se k němu i ranná církev, když slučovala v jednom společenství nové křtěné křesťany „obřezané“ a „neobřezané“, Židy a pohany. Často se k němu uchylujeme i my. Ano, říkáváme, jsou mezi námi rozdíly, veliké rozdíly, a nejen náboženské. Celý

společenský postoj a všechny individuální představy jsou až diametrálně odlišné mezi společnostmi a jedinci. Jiný je japonský buddhista, balkánský nacionalista a anglický křesťan. Přesto nemusíme nikoho vylučovat. Všichni slušní lidé - a to je ta magická formulka - se přece shodnou na tom základním...

Jenže na čem se shodují všichni, kdo se považují za křesťany? Že Ježíš je Kristus? To by opravdu bylo to minimální, avšak ani na tom se neshodneme. Unitáři nesouhlasí. Nebo že Bible je slovo Boží? I to vydrží jen, pokud se nezeptáme, co ta slova znamenají. V tom mě poučil zážitek, když mě univerzitní kaplan požádal, abych vedl „nedenominační“ bohoslužby. Připravil jsem si, co jsem považoval za přijatelné, a přišel za ním. Jen tak letmo přečetl koncept mého kázání a chytil se za hlavu. Nezmiňovat se o trojici - máme tu přece unitáře! Nebo o Bohu Otci - co by řekly feministky? A v žádném případě tam nesmí být Kristus - jinak by nám nepřišli židé. Po hodině proškrtávání zbyl jen odvar dobré vůle bez barvy, chuti, zápachu, který by nikoho neurazil - a nikomu nic neřekl. Odmítl jsem. Mohu se podílet na katolické mši i židovském sederu, dovedu sdílet

zbožnost druhých, avšak nevím, co by znamenala „nedenominační“ zbožnost. Na to je to sdílené minimum opravdu příliš minimální - a to i mezi námi, dědici biblického odkazu.

A co potom, když se mají dohodnout všichni lidé? Spojené národy jsou příkladem, jak minimální je to společné minimum. Lidská práva? Kdepak! Uznávání mluvčí asijských států, jako singapurský starosta Lee, je odmítají jako evropský předsudek. Pro omezení velkoobchodu se zbraněmi ve prospěch zdravotnictví či školství ve třetím světě se nenajde většinová podpora. Raději necháme umírat vojáky mírových sil, než abychom si odřekli zisky z vývozu zbraní. To společné minimum, na kterém se mají všichni slušní lidé shodnout, je ještě minimálnější mezi lidmi než mezi křesťany. Opravdu, zdá se, že má-li vůbec pravda něco znamenat, musí být něčím výrazným, ono ano, ano, ne, ne z 2. Korintským 1, 17, ne laodicejským odvarem ze Zjevení 3, 15 - 16, o němž Bůh říká, „že jsi vlažný a nejsi horký ani studený, nesnesu tě v ústech.“ Jenže dokud se navzájem nevyvraždíme, budeme muset uznat, že těch horkých

pravd je tolik, kolik je lidských společenství, ne-li přímo lidských jedinců.

To vede k třetímu přístupu, který bychom mohli nazvat sofistický - či snad pilátský. Pilát Pontský zdaleka nebyl tím zloduchem, kterým se stal v očích středověké zbožnosti a dodnes bývá v našich kázáních. Podle všeho to byl kultivovaný vznešený Říman, zjevně schopný administrátor - v obtížné Judei sloužil dvě guvernérská období. Z evangelií a ze Skutků apoštolských je zjevné, že podobně jako později Felix, soudce Pavlův, byl i Pilát člověkem ušlechtilým, který opravdu pravdy každému přál a odmítal se o ni přít. Nechť si každý má svou pravdu! Pravdy každému přejte.

To je podstatné na antických představách o pravdě. Vyjádřil je nejlépe řecký filosof Gorgias, o kterém Sextus Empiricus píše, že své učení shrnul třemi poučkami. Za prvé, že nic není. Neznamená to, že by popíral skutečnost světa. Jen poukazuje, že to, co existuje, ještě samo o sobě ničím není. Něčím se to stává teprve v něčí zkušenosti. Teprve pro králíka je tráva potravou a nora úkrytem. Samy o sobě prostě

jsou, nejsou ještě ničím. Co jest, prostě nemá význam o sobě, jen pro někoho.

Za druhé, kdyby něco bylo, nemohli bychom to poznat. Poznáváme totiž jen to, co poznáváme - a tudíž jen tak, jak to sami chápeme. Ostatně to známe z vlastní zkušenosti. Jistě i vy jste se mnohokrát ptali sami sebe, co si vlastně myslíte či co cítíte, jestli vám je něco nepříjemné či milé, zda jste se zachovala správně či špatně, zda jste udělal dobře či zle. Pokaždé, když nějakou epizodu probíráte, jeví se vám jinak. I vaše vlastní nitro je tak mnohoznačné, že sokratovská výzva „Poznej sebe“ je zcela nesplnitelná. Ani sebe sami neznáme. Jak potom máme poznat něco jiného?

A za třetí, i kdybychom něco poznali, jak to samo o sobě je, nebyli bychom to schopni sdělit druhému, z podobných důvodů. Smysl slov je něco tak osobního, že to, co říkám, může pro druhého znamenat něco docela jiného než pro mě. Zkusili jste někdy vysvětlit někomu druhému celou složitost vašeho vztahu? A co teprve, když se snažíte nevěřícímu vysvětlit, co pro vás znamená náboženský zážitek!

Brzy to vzdáte. Nic není, nemůžeme nic poznat a ani si něco sdělit. Tedy žádná (společná) pravda není. Jsou jenom naše názory a moje, a jsou to opravdu jen osobní záliby. Nemá smyslu je někomu upírat, nemá smyslu se o ně přít.

K tomu názoru se vrací Evropa ve věku rozvinutých komunikací a tedy ve věku nepopíratelné plurality. Byl to názor běžný ve starém Římě. Středověk představoval něco jako sektářské období našich dějin. Evropa měla svou jedinou pravdu, uzavřela se vůči daleko vyspělejšími civilizacím východu, uvnitř tvrdě potlačovala jakýkoliv nesouhlas. Vystačila s tím řadu století.

Když pak reformace a renesance, osvícenství a technologický rozvoj vytvořily pluralitu, která se nedala popřít ani vyloučit, Evropa prožila nábožensky „liberální“ věk v klasickém smyslu. Tolerovala různost, avšak zachraňovala konsensus vírou, že na tom základním, přesně neurčeném, se přece všichni shodneme. Nebylo to snadné. Bylo třeba ze společenství všech slušných lidí vyloučit mimoevropské země - a v našem století vést dvě přímo apokalyptické války

proti hnutím, která se s Evropou neshodla ani na tom základním. Když se konečně podařilo prosadit evropský konsensus i proti bývalému Sovětskému svazu, ukázalo se, že žádný konsensus není. Hodnotová racionalita se zhroutila. Proto se Evropa vrací k antickému přesvědčení, že slovo „pravda“ je zvuk bez obsahu. Nemá smyslu ji upírat nikomu, komu dělá dobře věřit na pravdu. Avšak nemá smyslu se o pravdu přít, jen ji jeden druhému přát. Také nemá smyslu o nějakou pravdu usilovat. To by bylo ono příslovečné hledání černé kočky s páskou na očích v zatemněné místnosti - kde žádná kočka ani není. Zbývá nám, jak napsal jeden český esejista, „jen tak se toulat Evropou“ - přát každému jeho pravdu a neusilovat o žádný souhlas.

To jsou tři možnosti pravdy v různorodosti. Můžeme se uzavřít do vozové hradby své pravověrnosti a usilovně vylučovat a umlčovat všechno, co ji zpochybňuje. Můžeme se konejšit, že vzdor všem rozdílům se všichni slušní lidé shodují na tom podstatném - a úzkostlivě se vyhýbat otázce, co to vlastně je. Nebo můžeme nad vší pravdou zlomit

hůl a tiše konzumovat až po konečnou ekologickou katastrofu.

Tři možnosti - A ani jedna není pro křesťany přijatelná. Nemůžeme se vzdát pravdy, aniž bychom se zároveň vzdali svého lidství. Člověk je živočich s omezenou pudovou soustavou. Nemůžeme prostě žít, jak žijí naši mimolidští bližní. Potřebujeme se rozhodovat a k tomu se potřebujeme v životě a světě orientovat, vytvořit si spolehlivou představu o tom, co je důležité a co podřadné, oč usilovat a čeho nedbat. Nevystačíme s obecnou představou, že „všichni slušní lidé“... Potřebujeme pravdu. Jenže svět je příliš různorodý, než abychom mohli věřit, že jen ta naše pravda je pravda. Jak dál?

Tu myslím, potřebujeme jiné pojetí pravdy, ne jako protiklad pestrosti, nýbrž jako něco, co právě pestrost - a ne pravověrnost - odhaluje. Zatím jsme nekriticky přejímali běžný předsudek našeho věku, že pravda je soubor výroků, něco, co můžeme zapsat a zamemorovat, abychom „měli pravdu“. Podle té představy je pravda prostě přesný popis. To pak má řadu následků. Znamená to zaprvé, že pravda

může být jen jedna. Pes bu má nebo nemá čtyři nohy. Jedno je pravda, druhé ne. Kdo věří jedno, má pravdu ve vlastnictví. Kdo věří druhé, žije v zajetí lži. Kdo hlásá cokoliv jiného, ohrožuje pravdu. Vlastně nejen dogmatismus, nýbrž celé dilema pravdy a pestrosti se odvozuje z představy, že pravda je soustava popisných výroků, které bu odpovídají, nebo neodpovídají skutečnosti.

Jenže je tomu tak? Někdy snad ano. Pes opravdu bu má, nebo nemá čtyři nohy. Jenže když přijde řeč třeba na tu nesmrtelnou duši, je to o něčem jiném. Tvrzením, že člověk má nesmrtelnou duši, přece nepopisují jakýsi nehmotný orgán, jako by šlo o něco jako rybí měchuřinku. Snažím se vyjádřit určitou skutečnost, určitý zážitek - třeba uvědomění, že život se neomezuje na výrobu a konzum, od osmi do pěti, od narození do smrti. To je přesvědčení, které se snažím vyjádřit metaforou o té nesmrtelné měchuřince. Není to jediný způsob, jak to vyjádřit. Mohu to říci i docela jinak, třeba tím, že člověk je průsečíkem času a věčnosti, že v každé chvíli jeho žití jde nejen o to, co bylo a co bude, nýbrž také o to,

co nadčasově, věčně je - o krásu, o dobro, o vinu a odpuštění. Co je pravda? To, či ono?

Či ještě jeden příklad: učení o neposkvrněném početí. Prvé křesťany to asi ani nenapadlo. Chtěli zvěstovat, že Ježíš je Kristus, Im-anú-el, Bůh s námi. Dokud to zvěstovali Ježíšovým židovským souvěrcům, stačilo říci, že Ježíš je mešiach, zaslíbený Spasitel, syn Davidův. Židovští posluchači hned věděli, kolik uhodilo. Věděli, co je spasitel a že je syn Davidův, „z rodu a čeledi Davidovy“ - a to byl Ježíš po otcí. Byla tehdy pravda, že „narodil se z Marie Panny?“ Kdepak! To by bylo popření té zvěsti, že přišel syn Davidův! Jenže když totéž zvěstovali křesťané Řekům, střetli se s neporozuměním. Řekové neznali pojetí Krista, mesiáše. Boží přítomnost, přítomnost Boha samého, vyjadřovali představou o bohočlověku, synu boha a ženy. Když křesťané chtěli svou radostnou zvěst zvěstovat Řekům, museli se uchýlit k řeckým představám. To, že Ježíš je mesiáš, vyjádřili pro Řeky učení, že je to syn boha a ženy - a tu zas Řekové věděli, kolik uhodilo. Učení o neposkvrněném početí komunikovalo pravdu. Jenže pak přišlo 19. století s přírodovědeckým positivismem - a učení

o neposkrvněném početí najednou neznamenal, že Ježíš je Bůh s námi, nýbrž že je biologickou raritou. Fundamentalisté vážně debatovali nad čistě biologickou otázkou, zda parthenogenese, běžná u bezobratlovců a nižších rostlin, je možná u druhu homo sapiens. Neposkrvněné početí přestalo být pravdou. Stalo se zavádějícím bludem - protože Ježíš je o spasení, ne o biologii. Tak byla to pravda?

Ani to, ani ono. Jak výrok o nesmrtelné duši, tak výrok o průsečíku času a věčnosti, si samy o sobě nemohou dělat nárok na to, že by byly „pravda“. Jsou to dva odlišné pokusy vyjádřit určitý zážitek, určitou zkušenost, která je však víc než kterýkoliv výrok. Je to pojetí pravdy ne jako něčeho, co máme, nýbrž jako něčeho, co hledáme a čemu sloužíme. To vyžaduje zásadní revizi našich bojových představ. Pokud si pravdu představujeme jako soubor tvrzení, jako určitou věrouku či potvrzenou teorii, zůstane pravda něčím výlučným. Jen jedno je pravda, a všechno odlišné je potom lež - či přinejmenším blud a blábol. Pak nutně skončíme v patové situaci, že nemůžeme popřít ani pravdu, ani pestrost. Potřebujeme vyjít z vědomí, že pravda je vždycky

víc, než co o ní řekneme, jak nás učili myslitelé jako Ladislav Hejdlánek, Emanuel Rádl - či ostatně také Ježíš či Sokrates. Nikdo z nich netvrdil, že věčná pravda je to, co oni zrovna učí. Všichni chápali pravdu jako něco, k čemu poukazují.

Podívejme se zblízka. Sokrates je postava poněkud enigmatická. Xenofonovi se jeví jako poněkud nudný moralista, který obětuje bohům a vyznačuje se všemi aténskými ctnostmi, prostě takový sádrový svatý. Tak ho představují Memorabilia. V Aristofanových Oblacích vystupuje Sokrates jako pravý opak - jako sofista, který ničemu nevěří, nic neuctívá. Platón ho představuje zas jinak, a ze všech tří nejvěrohodněji. Platónův Sokrates věří ve skutečnost pravdy. Idea statečnosti, přátelství, spravedlnosti, jsou pro něho něčím nepopřítelně skutečným. Do té míry měl pravdu Xenofon. Jenže Sokrates si je též vědom, že pravda se nedá obsáhnout v žádném tvrzení, v žádné teorii. Slova jsou na ni vždycky krátká. V tom měl pravdu Aristofanes. Sokrates opravdu nevyznával žádné absolutní dogma. Byl přesvědčen, že pravda je něco skutečného, co na nás klade absolutní nárok, ale něco, co nikdy není totožné

s určitým lidským pokusem o popis. Je třeba o pravdu usilovat, avšak je třeba si uvědomit, že to, čeho dosáhneme, nikdy není pravda sama, jen jedno možné svědectví o pravdě.

Tak třeba spravedlnost je něco skutečného, skutečnějšího než všechny lidské pokusy o ni. Není na světě soud či rozsudek, o kterém bychom mohli říci, že je to spravedlnost sama. Jsme lidé chybující, naše pokusy o spravedlnost zůstávají nedokonalé. To však neznamená, že bychom mohli přestat o pravdu usilovat. Studenti, kteří ke mně přijdou na zkoušku, nejednou poukazují, že přece na základě půlhodinového rozhovoru nemohu spravedlivě rozhodnout, zda jejich znalosti a schopnosti jsou výborné, chvalitebné, dobré či dostatečné - a mají pravdu. Moje hodnocení je vždycky nedokonalé. Přesto všichni, včetně těch, kteří se hlásí k „postmodernismu“, rozhořčeně odmítnou, když jim nabídnu, že jim nechám atestaci vylosovat z klobouku. Pravda nikdy není totožná s tím, co o pravdě říkám, avšak přesto není lhostejná. Je třeba o ni usilovat, ač je vždy víc.

Něco podobného konečně učí Ježíš. V evangeliu Janově 14, 16 nám praví: „Já jsem cesta a pravda“. Ne tedy, já učím pravdu, pravda je, co říkám a tudíž co po mně můžete opakovat zpaměti a budete mít pravdu. Ježíš říká: „Já jsem pravda“. Pravda je veliká skutečnost, před kterou stojíme, které svědčíme, kterou vyznáváme. Pravda jest. Avšak i to druhé je vlastně pravda - že Pravda je víc než kterákoliv věta, víc než kterékoliv učení, víc než Písmo svaté. I písmo k pravdě poukazuje, avšak neobsahuje ji.

Vraťte se na chvíli k předešlému příkladu o tom, jak znáte sebe sama. Vy sama, vaše osobní bytí, je pravda vašeho života. Vy jste svá pravda. Co o vás někdo říká, nikdy není ani docela pravda, ani celá pravda. Vy jste víc než všechno, co o vás mohou říci, či co můžete říci sama o sobě. Jistě, můžete vyloučit prosté lži, avšak co zbývá, má stále tisíce podob a nedá se zahrnout jednou větou.

Podobně s pravdou víry: základní pravda je Bůh, a Bůh je víc než kterékoliv svědectví o Bohu. O Bohu můžeme mnoho říci, avšak o ničem nemůžeme říci, že to je pravda - a vše ostatní je lež. Je Bůh rodu

mužského? Podle americké anekdoty je to černoška. Je Bůh Evropan? Mluví Bůh kralickou češtinou nebo jakobínskou angličtinou? Osobně si Boha představuji jako velikého, mocného medvěda - lidé jsou příliš hrůzní a ničiví. Jenže to všechno zároveň je a není pravda. Je to pravda do té míry, do níž to k Bohu poukazuje. Stává se to nepravdou, jakmile si myslím, že co tu říkám, není svědectví o pravdě, nýbrž pravda sama. Ano, pravda je, avšak žádná věta ji neobsahuje a poukazovat k ní může pestrost rozličných vět. To je to důležité. Pravda je vždycky víc než pravdivé výroky. Lidský výrok může k pravdě poukazovat a v tom smyslu odvozeně být pravdivý. Může pravdu zastírat, nejen lží, nýbrž také tím, že se vydává za pravdu samu.

Je helvetské vyznání víry pravdivé? Může pravdivé být, pokud vyjadřuje pravdu, živou skutečnost střetnutí s Bohem, tíží provinění a závatný dar vysvobození. Přestává být pravdou, jakmile si začne dělat nárok na výlučnost, třeba že jen Kalvíново učení o dvojím předurčení je adekvátní popis toho, jak to skutečně je - že ještě než se Bůh pustil do tvoření, udělal si seznam jmen a rodných čísel, koho chce v nebi a koho

v pekle. Každé tvrzení, které chce být pravdivé, poukazuje k Pravdě, je dobré předeslat slovy „bylo, nebylo“, abychom nezaměňovali Pravdu s výroky, které se k ní snaží ukazovat. Či jinak, žádné tvrzení nepoukazuje k Pravdě, pokud je jediné. Jen tehdy, když své vlastní tvrzení zpochybňujeme jiným, mohou naše výroky poukázat k Pravdě. Tak není nepřesné říci, že naše církve ve svých počátcích mohla svědčit Pravdě právě tím, že uznávala hned čtyři odlišná vyznání: bratrské, české, augsburské a helvetské. Pokud se sjednocuje na jednom, nestává se pravdivější. Jen zvyšuje nebezpečí, že se zaslepí vlastní pravověrností. Pestrost není opakem Pravdy. Je její podmínkou.

Jenže jaký je potom rozdíl mezi věřícím a sofistou? Vždyť oba vědí, že neexistuje a nemůže existovat soubor vět, o němž bychom mohli říci, že to je ta pravá, jediná pravda. Základní rozdíl je v něčem jiném. Pokud nad pestrostí vět nestojí žádná pravda, ke které se snažíme poukázat, opravdu nám nezbývá než jen tak se toulat Evropou. Na úrovni jednotlivých výroků nemůže být věřící o nic víc dogmatický, než tulák sofista. Základní rozdíl je v tom, že věřící

žije s pocitem, že na výročí záleží, že není lhostejné, co prohlašujeme. Ví, že je Pravda, i když ji nikdy nebude možné vyjádřit jednou provždy, jedním jednoznačným vyznáním a říci: „Věř nebo hoř!“ Přesto to přesvědčení, že Pravda je, je zásadní a má i širší význam. Věřící žije v přesvědčení, že život je doopravdy, že jej opravdu žijeme a že na tom, jak žijeme, opravdu záleží. Nad námi stojí pravda, o kterou usilujeme - bez iluzí o tom, že bychom ji mohli obsáhnout a dosáhnout. V pravdě žije každý, kdo o pravdu usiluje - i když není zrovna českobratrského evangelického vyznání...

Pravda mezi lidmi je nakonec to přesvědčení, že není všechno lhostejné, že svět a život jsou doopravdy, že mají svou cenu, že stojí za úsilí o opravdovost, o pravdivost. Znakem pravdy je průsvitnost: různé způsoby vyjádření zprostředkují vědomí opravdovosti, pokud jsou mu průsvitné. Dogma není pravda, když se stává neprůhledným, když jím nezahledneme jas Boží skutečnosti.

Pravda vítězí? Ano, ale to neznamená, že nakonec všichni přestoupí na naše vyznání. Pravda je svou

nejvlastnější podstatou ekumenická, mnohotvárná. Vítězí tehdy, když skutečnost hodnoty a závažnosti života převažuje nad lidskou malicherností, nad každou absolutizací, která si dělá nárok být pravdou samou - a tak pravdu zastírá. Pravda vítězí tehdy, kdy pestrost různých přesvědčení zpochybňuje absolutní nárok každého z nich, avšak úsilí o pravdu žije. Pravda vítězí tehdy, když pestrost chápeme jako cestu k pravdě, ne jako její popření.

Dlouho jsem hovořil, a monolog nevede k Pravdě. Je na čase, abyste i vy promluvili. Tak vám řeknu jen tolik: Pevně věřte, avšak nezapomínejte, že věříte Pánu, ne vlastní víře, že s jinými může Bůh mluvit i jinak - a že kdykoliv podlehnete iluzi, že vaše vyznání víry je pravda sama, stává se pro vás nepravdou. Jen Bůh je Pravda. Být věřící neznamená pravdu mít, nýbrž být na cestě za pravdou. Rozdíl mezi věřícím a nevěřícím není, že jeden by měl víc pravdivých výroků než druhý. Je jinde. Nevěřící je ten, kdo se jen tak toulá Evropou. Věřící je na cestě za pravdou - bez iluze, že již došel. Tak tedy, šťastnou cestu!

Semínka

11

příloha časopisu
ROVERSKÝ KMEN
říjen 1999